

УДК 342.7

**ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ГРОМАДЯН (ПІДДАНИХ)
У МОНАРХІЯХ АРАБСЬКОГО СХОДУ**

Гришко Л. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: статтю присвячено питанням закріплення та реалізації політичних прав та свобод громадян монархій Арабського Сходу. В умовах модернізації державного ладу відбувається поступова демократизація статусу особи, а громадяни наділяються цілою низкою політичних прав (право на об'єднання, право на створення політичних партій, право петицій та ін.). Автор демонструє досягнення цих держав у сфері реалізації виборчих прав громадян.

Ключові слова: політичні права та свободи громадян у монархіях Арабського Сходу, активне виборче право, пасивне виборче право, право петицій, свобода думки та слова.

Аннотация: статья посвящена вопросам закрепления и реализации политических прав и свобод граждан монархий Арабского Востока. В условиях модернизации государственного строя происходит постепенная демократизация статуса человека у, а граждане наделяются целым рядом политических прав (право на объединение, право на создание политических партий, право петиций и др.). Автор демонстрирует существующие достижения этих государств в сфере реализации избирательных прав граждан.

Ключевые слова: политические права и свободы граждан в монархиях Арабского Востока, активное избирательное право, пассивное избирательное право, право петиций, свобода мысли и слова.

Annotation: the article is devoted to the issues of consolidation and realization of political rights and freedoms of citizens of the monarchies of the Arabian East. In the modernization conditions of the state order, gradual democratization of the status of a person is taking place, and citizens are endowed with a number of political rights (the right to unite, the right to create political parties, the right to petition, etc.). The author shows the current achievements of these states in the implementation of the electoral rights of citizens.

Key words: political rights and freedoms of citizens in the monarchies of the Arabian East, active electoral right, passive electoral right, petition right, freedom of thought and speech.

Останні десятиріччя розвитку монархій Арабського Сходу (далі – МАС) ознаменувалися важливими процесами демократизації державного ладу. Роль громадян (підданих) в управлінні державними та суспільними справами суттєво зросла. Можливо у порівнянні з розвитком демократії у державах «західного зразка», монархії Перської затоки не відзначилися суттєвою демократизацією. Проте зміни, що відбулися у цих державах починаючи з кінця ХХ ст., є суттєвими у порівнянні з попередніми політичними режимами цих держав.

В умовах модернізації державного ладу відбувається поступова демократизація статусу особи в МАС. Громадяни (піддані) наділяються цілою низкою політичних прав. Досвід монархій цього регіону є цікавим для усіх транзитних держав. Наприклад, у всіх МАС жінки нарешті одержали виборчі права і активно ними користуються, навіть у Саудівській Аравії. Події «Арабської весни» свідчать на користь істотних змін у суспільстві. Сучасні МАС довели, що здатні до модернізації політико-правового життя та переглянули роль громадян в управлінні державними та суспільними справами.

Питання статусу особи в МАС вже отримали своє висвітлення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема конституційно-правовий статус особи у своїх роботах досліджували М.А. Сапронова, М.Ю. Мартинова та ін. У межах мусульманського права цю проблематику досліджували К.С. Слюсар, Л.Р. Сюкіяйнен, Х. Бехруз, М.В. Лубська, В.А. Максименко, Н.В. Жданов та ін.

Водночас існуючі дослідження переважно зосереджені на положеннях конституцій МАС або на теорії мусульманського права щодо статусу особи та не враховують політико-правову практику цих держав. До сьогодні відсутній системний аналіз реалізації політичних прав та свобод, передбачених конституціями цих держав. Означені фактори зумовлюють **актуальність обраної теми**, її теоретичну та практичну значущість.

Метою статті є розкриття, закріплених конституціями МАС політичних прав та свобод громадян, та практика їх реалізації.

Загалом, поява інституту виборів в усіх МАС, суттєво розширює участь населення в управлінні державними справами. Західні експерти стверджують, що жодна з малих країн Перської затоки (Оман, Кувейт, ОАЕ, Катар і Бахрейн) в оглядному майбутньому навряд чи стане демократичною, але у них уже існує достатньо свободи, у т.ч. і свобода вираження; ще 10 років тому таке було просто неможливим [1, с. 43].

У Султанаті Оман виборчими правами наділено осіб, що є оманцями за походженням та досягли 21 року. Взагалі, у 1994 році Султанат Оман став першою державою в Затоці, яка надавала жінкам право голосу та право зайняття

державних посад. Через десять років султан вперше призначив жінку на посаду міністра. Проте кількість жінок-кандидатів на виборах Консультативної ради змінилася з 27 осіб у 1997 році до 15 у 2004 році. Тільки дві жінки були обрані в 2004 році, і обидві вони представляли виборчі округи в столиці Маскаті. Жоден з 21 кандидата-жінки не зміг перемогти на виборах 2007 р.

У Омані ще в 1981 році султан приступив до створення Маджлісу (Консультативної Ради), члени якого призначалися султаном, а із 1997 року кількість членів Меджлісу аш-шури була збільшена до 82 і їх почали обирати строком на три роки шляхом досить складної процедури голосування, у якому брали участь представники-виборщики – 1 від кожних 4-х громадян. Починаючи з 2000 року, вибори стали загальними. При цьому, вибори відбуваються регулярно. Останні вибори було проведено у 2015 році.

Восени 2004 року в Омані відбулися перші муніципальні вибори. У Бахреїні аналогічні вибори були проведені навесні 2002 року, а у Саудівській Аравії – в три етапи: з лютого до травня 2005 року. Особливої уваги заслуговує той факт, що навіть за відсутності партійної системи ці вибори проходили на альтернативній основі. Зокрема, в Саудівській Аравії, де партії взагалі заборонені, на виборах 2005 року за 1700 місць у 178 муніципальних радах боролися близько 40 тис. кандидатів.

Другі муніципальні вибори в історії Саудівської Аравії відбулися тільки у 2011 році (квітень-вересень). Проте обирається тільки половина членів ради, а інші половина членів призначається владою. Проведення чергових виборів, хоча й із запізненням пояснюють політичною поступкою влади на протести в арабському світі. Громадянки Саудівської Аравії, на той час ще не мали виборчих прав.

Досить довго тривала дискусія щодо надання жінкам Саудівської Аравії виборчих прав. Так, навесні 2009 року нарешті було оголошено, що саудівський уряд розглядає питання про можливість надання жінкам права голосувати на місцевих виборах. І це була одна з причин, через яку було перенесено муніципальні вибори. 25 вересня 2011 року Король Саудівської Аравії Абдалла ібн Абдель Азіз заявив, що жінки зможуть брати участь у наступних муніципальних виборах. Міжнародна спільнота та представники правозахисних організацій назвали заяву саудівського короля великим кроком уперед [2].

Король виконав свою обіцянку, і вже у грудні 2015 року жінки Саудівської Аравії змогли скористатися своїм активним та пасивним виборчим правом під час проведення муніципальних виборів. При цьому, на день виборів очікувалася перемога понад 17 кандидатів-жінок. Уже 18 грудня стало відомо, що перемогу одержало аж 20 жінок, які висували свої кандидатури. Загалом для голосування було зареєстровано 130 697 тис. жінок, тоді як чоловіків більш ніж 1,3 млн. Саудівські жінки зайняли 20 із 2100 місць у муніципальних органах.

Раша Хефзі, відома бізнесменка, яка зайняла місце в муніципалітеті Джидди, подякувала всім, хто підтримав її кампанію. Хефзі та інші кандидати-жінки використовували соціальні медіа для контактів з виборцями через обмеження безпосередніх зустрічей жінок з чоловіками-виборцями та існуючі правила в ісламі щодо спілкування чоловіків та жінок [3-4].

У лютому 2001 року громадянки Бахреїну змогли вперше взяти участь у муніципальних виборах, а в жовтні 2002 року – у парламентських. Починаючи з 2005 року виборчі права одержали громадянки Кувейту. Вже 29 червня 2006 року пройшли позачергові вибори до Національної асамблеї Кувейту, які стали по-справжньому всезагальними виборами. У 2006 р. жінки вперше змогли взяти участь у виборах на рівних правах з чоловіками (балотувалося 28 жінок, проте не було обрано жодної). Боротьба громадинок Кувейту за можливість активної участі в політичному житті країни тривала з 1962 року, відколи у країні було сформовано законодавчі збори. У 1999 році покійний емір Кувейту шейх Джабар аль-Ахмед ас-Сабах видав декрет про реформу виборчого законодавства, яким було дозволено жінкам балотуватися до парламенту, однак протягом шести років радикальні ісламські лідери блокували цю реформу. І тільки на початку травня 2005 року депутати Національної асамблеї підтримали закон, що надав право жінкам балотуватися на виборах [5].

У грудні 2006 року вперше за всю історію існування Федеральних національних зборів Об'єднаних Арабських Еміратів (далі – ОАЕ) було проведено вибори для заміщення 20 парламентських місць. 24 вересня 2011 року в ОАЕ відбулися другі за 40-річну історію країни вибори. Було обрано половину складу 40-місцевої Федеральної національної ради – прообраз парламенту, наділений лише консультативними функціями. Виборці шляхом електронного голосування, використовуючи свої посвідчення особи з вмонтованим у нього чіпом-мікросхемою, визначили 20 майбутніх членів ФНР з 450 кандидатів. Інші 20 членів ФНР призначені правителями 7 еміратів, що входять у федерацію ОАЕ. Серед 450 кандидатів було 83 жінки і 357 чоловіків, переважно молодого віку.

В ОАЕ за результатами виборів 2006 року до ФНР було обрано одну жінку і ще вісім призначено декретом глави держави [6, с. 271]. Серед результатів виборів необхідно відзначити перемогу кандидата-жінки в еміраті Абу-Дабі – столиці федерації.

Під час перших виборів у ОАЕ в 2006 році проголосували 7 тис. виборців. Навесні 2012 року на тлі народних заворушень, що охопили Близький Схід, уряд ОАЕ збільшив кількість виборців майже у 20 разів. Вони призначаються урядом з числа громадян, що становлять близько 11% восьмимільйонного населення країни.

Безумовно, наділення громадян (підданих) виборчими правами сприяє розвитку опозиційних сил в МАС. Наприклад, у 2006 році кувейтська опозиція отримала більшість у парламенті: 33 мандата із 50 виборчих місць до Національної асамблеї. На той час парламент Кувейту складав 65 депутатів (15 міністрів, які автоматично отримують місце в Національній асамблеї), але навіть за таких обставин опозиція отримала більшість [5].

У свою чергу, Конституція Катару 2003 року передбачає проведення виборів до Консультативної ради, що складатиметься з 45 осіб (30 – обиратимуться прямим і таємним голосуванням за участю як чоловіків, так і жінок, 15 призначатимуться еміром). Стаття 42 Конституції Катару передбачає, що держава гарантує право громадян обирати та бути обраними у відповідності до закону [7]. Проте, проведення виборів весь час відкладається. У останньому повідомленні йдеться про можливість проведення виборів у 2019 році. Справа у тому, що перенесення виборів

відбувається з причин зміни влади у державі. Так, у 2011 році шейх Хамад бін Халіфа Аль Тані обіцяв провести вибори до законодавчих органів протягом двох років. Однак, влітку 2013 року він вирішив передати керівництво державою Шейху Таміму, у зв'язку з переходом влади, було продовжено термін повноважень Консультативної ради аж до червня 2016 року. У свою чергу, перше рішення Шейха Таміма бін Хамада Аль Тані в якості Еміра, прийнято у червні 2016 року стосується чергового продовження строку повноважень Консультативної ради до 30 червня 2019 року [8].

Водночас, муніципальні вибори у Катарі все ж проводилися. Традиція формування міської ради шляхом прямих виборів була відновлена Еміром шляхом видання відповідного Закону у 1998 р. «Про обрання членів Центральної міської ради». Під патронатом дружини еміра було сформовано підготовчий комітет метою якого було реалізація програми підвищення обізнаності жінок, підкреслюючи важливість їх участі у виборах в якості кандидатів та виборців. На виборах 1999 року взяли участь 4 жінки.

Простежується постійність щодо проведення виборів до Центральної муніципальної ради. Так, прямі вибори було проведено у 1999 р., наступні у 2003 р., чергові у 2007 р., і у травні 2011 р., і останні у травні 2015 р. За результатами кожних виборів одне місце займала жінка [9]. На виборах у травні 2015 р. серед 110 кандидатів, які боролися за зайняття посад у 29-місній Центральній муніципальній раді, було лише п'ять жінок. Поки це єдиний орган у Катарі, який сформований безпосередньо громадянами [10].

Окрім суб'єктивного виборчого права, конституції МАС передбачають і ряд інших політичних прав. Наприклад, у відповідності до конституцій Бахреїну (ст. 23) [11], Йорданії (ст. 15) [12], Катару (ст. 47) [7], Кувейту (ст. 36) [13], ОАЕ (ст. 30) [14], Оману (ст. 29) [15] свобода вираження думок та наукових досліджень гарантується. Водночас, конституцією Бахреїну передбачено, що право виражати свою думку має здійснюватися відповідно до правил та умов, встановлених законом, з врахуванням того, що не буде порушено фундаментальні основи ісламської доктрини та єдність людей, не породжуватимуться ворожнеча та сектантство (ст. 23) [11].

Закріплено конституціями МАС і право на об'єднання. Так, гарантується свобода створення асоціацій та об'єднань для законних цілей мирними засобами у відповідності з правилами та умовами, встановленими законом, за умови, що фундаментальні основи віри та публічного порядку не будуть порушені. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яку асоціацію або об'єднання або до продовження членства в них (ст. 27 Конституції Бахреїну ст. 33 Конституції ОАЕ, ст. 33 Конституції Оману та ін.) [11; 14-15]. Більш того, ч. 2 ст. 16 Конституції Йорданії прямо закріплює право на створення політичних партій [12].

Також, особи мають право збиратися в приватному порядку без одержання згоди або попереднього повідомлення, і жоден співробітник служби безпеки не може бути присутнім на їх приватних зібраннях. Публічні мітинги, паради та збори дозволені у відповідності з правилами та умовами, встановленими законом, однак цілі та форми проведення мітингів повинні бути мирними і не порушувати громадський порядок (ст. 28 Конституції Бахреїну) [11].

Передбачено і право петицій, наприклад, кожна особа може звернутися до державного органу в письмовій формі (ст. 17 Конституції Йорданії, ст. 29 Конституції Бахреїну, ст. 41 Конституції ОАЕ та ін.). При цьому, відповідно до Конституції Бахреїну, колективні заяви до державних органів можуть подаватися тільки статутними установами (організаціями) або юридичними особами (ст. 29) [11].

На жаль, практику реалізації усіх перелічених прав та свобод у межах однієї статті практично неможливо. Безумовно, суттєвий вплив на реалізацію політичних прав та свобод громадян в МАС здійснює іслам, як державна релігія.

Отже, існуючий конституційний перелік політичних прав та свобод у МАС та практика реалізації цих прав, свідчить про суттєві політико-правові перетворення та реальне розширення участі громадян в управлінні державними справами.

Водночас, систематичне перенесення чергових виборів у Катарі та практика інших МАС щодо продовження повноважень представницьких органів, свідчить про порушення виборчих прав громадян. Крім того, реалізація політичних прав та свобод обмежується фундаментальними основами ісламської доктрини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Серьогіна С. Г. Абсолютні монархії на шляху до модернізації. Проблеми законності. Вип. 75. 2005. С.38-45.
2. Саудівські жінки отримали право голосу / Euronews URL: <http://ua.euronews.com/2011/09/26/saudi-women-s-vote-still-four-years-away> (дата звернення: 14.11.2017).
3. Saudi Arabia elects up to 17 female councillors in historic election, 13 December 2015 / The Guardian URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/13/saudi-arabia-elects-up-to-17-female-councillors-in-historic-election> (Last accessed: 14.11.2017).
4. UN Women statement on the municipal elections in Saudi Arabia Date: Friday, December 18, 2015 / UN Women URL: <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2015/12/un-women-statement-on-the-municipal-elections-in-saudi-arabia> (Last accessed: 14.11.2017).
5. Коммерсантъ, 04.07.2006. Кувейтская оппозиция овладела парламентом URL: <http://www.commersant.ua/doc/687496> (дата звернення: 14.11.2017).
6. Мартынова М. Ю. Основы конституционного (государственного) права стран-членов ОПЕК: учебное пособие. – М.: МГИМО-университет, 2008. 332 с.
7. Конституция государства Катар. Конституции государств Азии / под ред. Т.Я. Хабриевой; Москва: Норма, 2010. – Т.1. – С. 323-344.
8. SHABINA S. KHATRI Legislative elections in Qatar postponed until at least 2019 JUNE 17 / Doha news / URL: <https://dohanews.co/legislative-elections-in-qatar-postponed-until-at-least-2019/> (Last accessed: 14.11.2017).
9. Central Municipal Council of Qatar / URL: <https://www.gco.gov.qa/en/about-qatar/municipal-council/> (Last accessed: 14.11.2017).
10. Qatar holds elections for local council, its fifth such vote. 13 May 2015 / DailyMail / URL: <http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-3079907/Qatar-holds-elections-local-council-fifth-vote.html> (Last accessed: 14.11.2017).

11. Constitution of the Kingdom of Bahrain 14-th February 2002 / Word intellectual property organization / WIPO Lex URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/bh/bh020en.pdf> (Last accessed: 14.11.2017).

12. The Constitution of Jordan with all the amendments thereto: Translated by SUFIAN ELHASSAN Director of Research and Information Jordan's House of Representatives Under the supervision of FAYEZ AL SHAWABKHEH The Secretary General Publications of The House of Representatives. 2011. 102 p.

13. Конституция государства Кувейт. Конституции государств Азии / под ред. Т.Я. Хабриевой; Москва: Норма, 2010. – Т.1. – С. 356-382.

14. Конституция Объединенных Арабских Эмиратов Конституции государств Азии / под ред. Т.Я. Хабриевой; Москва: Норма, 2010. – Т.1. – С. 422-456.

15. Белая книга. Основной закон Султаната Оман Конституции государств Азии / под ред. Т.Я. Хабриевой; Москва: Норма, 2010. – Т.1. – С. 465-480.

УДК 342.821

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ І ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Гудзь Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: у статті досліджено тенденції розвитку законодавства про вибори до вищих органів державної влади союзних республік у радянський період. Проаналізовано процес становлення виборчого законодавства України. Запропоновано шляхи вдосконалення виборчого законодавства України.

Ключові слова: вибори, виборче право, Виборчий кодекс, забезпечення виборчих прав громадян України, фінансування виборів.

Аннотация: в статье исследованы тенденции развития законодательства о выборах в высшие органы государственной власти союзных республик в советский период. Проанализирован процесс становления избирательного законодательства Украины. Предложены пути совершенствования избирательного законодательства Украины.

Ключевые слова: выборы, избирательное право, Избирательный кодекс, обеспечения избирательных прав граждан Украины, финансирование выборов.

Annotation: the article investigates the tendencies of the development of legislation on elections to the highest state bodies of the Union republics during the Soviet period. The process of formation of electoral legislation of Ukraine is analyzed. The ways of improving the electoral legislation of Ukraine are proposed.

Key words: elections, electoral law, election code, provision of electoral rights of citizens of Ukraine, election financing.

Зовнішнім матеріальним проявом об'єктивного виборчого права є система виборчого законодавства, що являє собою сукупність нормативно-правових актів, спрямованих на регламентацію виборів до представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування. Виборче законодавство – це система суб'єктивних, внутрішньо узгоджених законодавчих та інших нормативно-правових актів, що приймаються уповноваженими органами і регулюють та охороняють порядок призначення, організації і проведення виборів.

Характерними рисами виборчого законодавства є: а) нестабільність, високий динамізм змін під впливом різних чинників, особливо політичних; б) жорстка залежність від політичного процесу, його коливань, впливу не тільки внутрішніх, а й зовнішніх чинників; в) загальна орієнтація на міжнародні виборчі стандарти, на врахування вітчизняного й державно-правового досвіду інших країн; г) збільшення в структурі законодавства про вибори кількості процесуальних норм; д) орієнтація законодавства на нормативне забезпечення виборчих прав громадян, у тому числі їх захисту в судовому порядку [1, с. 89].

Метою статі є дослідження процесу становлення виборчого законодавства України і визначення тенденцій його подальшого розвитку.

При аналізі виборчого законодавства важливим є використання усієї палітри наукових методів пізнання, але найбільш плідним є застосування історичного методу дослідження [2, с. 80–89], який дає можливість розглядати процес становлення виборчого законодавства, визначитися з тенденціями його подальшого розвитку. Слід зазначити, що виборчому законодавству в науці радянського державного права не приділялося належної уваги. Останнім часом у літературі в політико-правовому аспекті висвітлюється процес наукового осмислення того шляху, який пройшло